

تجزیه و تحلیل الگوی چگونگی تجهیز، تخصیص و وصول مطالبات (مطالعه موردی پنج کشور اسلامی منتخب: ایران، مالزی، پاکستان، اردن و بحرین)

رضا معمار اصفهانی^۱

دکتر مهدی فراهانی^۲

دکتر علی ارشدی^۳

چکیده

در این مطالعه به منظور افزایش ظرفیت‌های بانکداری اسلامی در کشور با تأکید بر آموزه‌های دینی و استفاده از قریب به نیم قرن تجربه بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی در جهان به بررسی تجربه بانک‌های اسلامی در ۵ کشور اسلامی منتخب ایران، مالزی، پاکستان، اردن و بحرین؛ با طرح این سؤال که آیا چگونگی تجهیز، تخصیص و وصول مطالبات در این کشورها متفاوت است؛ پرداخته شده است. در این ارتباط ضمن بررسی الگوی کسب و کار در نظام بانکی این کشورها به واکاوی نحوه تجهیز و تخصیص منابع، نحوه سرمایه‌گذاری در پروژه‌ها و نحوه برخورد با مطالبات معوق پرداخته شده است.

از جمله موارد افتراق قانون بانکداری اسلامی بدون ربا در ایران مصوب سال ۱۳۶۲ با سایر کشورها را می‌توان به سیستم بانکی دوگانه (مقررات اسلامی در کنار قوانین معمول بانکداری)، تجهیز منابع بر پایه عقد مضاربه، استفاده از سپرده سرمایه‌گذاری محدود و نامحدود، استقرار شورای فقهی مستقل، اختصاص برخی جرایم تأخیر به مؤسسات خیریه، عدم تقارن در زیان‌های وارده اشاره نمود.

کلمات کلیدی: الگوی کسب و کار اسلامی، تجهیز منابع، تخصیص منابع، مطالبات معوق، عدم تقارن در زیان

طبقه‌بندی JEL: O53، N45، Z12، G21.

^۱ قائم مقام مؤسسه اعتباری نور

^۲ کارشناس حوزه اعتبارات بانک پارسیان، نویسنده مسئول Farahani144@gmail.com

^۳ عضو هیأت علمی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران Arshadi63@yahoo.com

مقدمه

با گسترش صنعت بانکداری، متفکران مسلمان به فکر افتادند که به شکلی از این پدیده استفاده کنند اما به دلیل آن که بیشتر فعالیت‌های بانک براساس قرض با بهره است که از نظر اسلام، ربا و ممنوع می‌باشد، از این‌رو، ابتدا تلاش نمودند با حفظ عملیات بانکداری متعارف، توجیه‌های شرعی پیدا کنند اما در عمل استدلالی به دست نیامد که مورد پذیرش علمای دین باشد. در این‌جا بود که برخی اندیشمندان اسلامی درصدد طراحی بانکی براساس معاملات اسلامی برآمدند و نتیجه آن را امروزه در قالب بانک‌های بدون ربا و اسلامی در سراسر دنیا مشاهده می‌کنیم. بانک‌های اسلامی، گرچه در حذف ربا از عملیات بانکی و جایگزینی معاملات مجاز، با هم مشترک هستند اما در این تفاوت دارند که از چه عقود و قراردادهایی برای تجهیز و تخصیص منابع استفاده کنند. این تفاوت‌ها باعث شکل‌گیری الگوهای متفاوت از بانکداری اسلامی شده است. اختلاف الگوها و شیوه‌ها، گرچه موجب مطرح شدن افکار نو شده و ایده بانکداری اسلامی را تکامل می‌بخشد اما در بلندمدت مانع رسیدن به مدل واحد جهانی می‌گردد که بتوان آن را در سراسر کشورهای اسلامی به اجرا گذاشت (موسویان، ۱۳۹۳). عبدالرحیم (۲۰۱۰)، به بررسی کیفیت خدمات در بانکداری اسلامی انگلستان پرداخت. ایشان با مدنظر قرار دادن چند شاخص اساسی در تبیین کیفیت خدمات بانکی به این نتیجه رسیدند که ارائه خدمات در بانکداری اسلامی، با توجه به ماهیت عملکرد آنان در مقایسه با بانکداری متعارف از کیفیت بالاتری برخوردار هستند. افشار محمدیان (۱۳۸۹) به بررسی تجربه‌های موفق بانکداری اسلامی با مطالعه موردی کشور مالزی پرداخته است، ایشان ضمن تجزیه و تحلیل ویژگی‌های بانکداری اسلامی این کشور با استفاده از شاخص‌های کلان به تبیین بانکداری اسلامی و متعارف در این کشور پرداخته است. محرابی (۱۳۹۱-الف)، ساختار بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی را بررسی کرده است. ایشان به این نتیجه رسیدند که رشد سریع و عملکرد مناسب بانکداری اسلامی دستاورد بانکداری اسلامی و تأمین مالی اسلامی دانسته‌اند. (میسمی، ۱۳۹۴)، به بررسی الگوهای مختلف اجرای بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی و غیراسلامی پرداخت. ایشان

مقایسه عملکرد بانک‌های منتخب در کشورهای اسلامی و غیراسلامی در قالب تشابهات و تفاوت‌ها ارائه نموده‌اند.

در این مقاله سعی می‌شود با بررسی تطبیقی بانکداری بدون ربای ایران، مالزی، پاکستان، اردن و بحرین، مشترکات و مختصات بانکداری اسلامی را در تجهیز منابع و تخصیص منابع و نحوه رسیدگی به مطالبات معوق، بررسی و با هم مقایسه شده تا با روشن شدن نقاط ضعف و قوت آن‌ها، زمینه برای طراحی الگوی کامل بانکداری اسلامی فراهم گردد.

۱- الگوی کسب و کار بانکداری اسلامی در ایران

به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و برقراری جمهوری اسلامی، لزوم استقرار نظام اقتصاد اسلامی به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی کشور مطرح شد. بدین منظور در سال ۱۳۶۱، لایحه عملیات بانکی بدون ربا (بهره) برای حذف بهره و انطباق عملیات بانکی با موازین اسلامی تقدیم مجلس شورای اسلامی گردید که نهایتاً در تاریخ هشتم شهریور ۱۳۶۲ به تصویب رسید. براساس این قانون مقرر شد که هدف نظام بانکی، استقرار نظام پولی و اعتباری بر پایه عدالت باشد که با تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار به ویژه حفظ ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداخت‌ها و تسهیل مبادلات بازرگانی و ارائه خدماتی بپردازد که قانوناً بر عهده بانک‌ها محول شده است. بر این مبنا، برای دو وظیفه اصلی بانک‌ها شامل جمع‌آوری پول (تجهیز منابع پولی) و توزیع پول (تسهیلات اعطایی)، تبیین گردیده است (محرابی، ۱۳۹۱، ب).

۱-۱- تجهیز منابع

جدول شماره ۱: نحوه تجهیز منابع توسط مؤسسات اعتباری

ردیف	منابع	شرح
۱	منابع مستقیم	- سپرده قرض الحسنه: الف- جاری، ب- پس‌انداز - سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار - سرمایه مؤسسه مالی (بانک) - سایر منابع حاصل از درآمدهای غیرمشاع
۲	منابع غیرمستقیم	- صندوق توسعه ملی - فاینانس

۱-۲- تخصیص منابع

در نظام بانکداری بدون ربا، توزیع منابع بانکها از طریق عقود اسلامی صورت می‌گیرد. این عقود، متضمن روش‌های اجرایی است که بانکها می‌توانند تسهیلات مورد نیاز مشتریان را در چارچوب قراردادهای و معاملات اسلامی تنظیم کنند و در اختیار آنان قرار دهند. برای تحقق این امر، قانون عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی عقود قید شده، تهیه و به تصویب مراجع قانونی رسیده است. (میسمی، ۱۳۹۴) بر این اساس روش‌های تخصیص منابع در یک تقسیم‌بندی کلی به سه گروه فرض الحسنه، قراردادهای مبادله‌ای و قراردادهای مشارکتی تقسیم می‌شوند. عقود مبادله‌ای، عقود با بازده ثابت هستند که نرخ سود تسهیلات در قالب آن‌ها می‌تواند نرخ ثابتی باشد و عقود فروش اقساطی، جعاله، اجاره به شرط تملیک جزء این عقود محسوب می‌شوند. عقود مشارکتی نیز شامل عقود مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، معامله سلف و سرمایه‌گذاری مستقیم می‌شود.

۱-۳- وصول مطالبات

نظر به اینکه براساس بندی تحت عنوان حق صلح، کلیه هزینه‌های مربوط به خسارت به مشتری صلح می‌شود، در صورتی که تسهیلات به‌عهد تعویق درآید، مشتری موظف است کلیه حق و حقوق بانک را همراه با جرائم تأخیر تسویه نماید. در این ارتباط براساس ضوابط داخلی بانکها از ابزاری چون تقسط، استمهال، امهال برای همکاری با مشتریان استفاده می‌نمایند.

۲- الگوی کسب و کار بانکداری اسلامی در مالزی

کشور مالزی، از کشورهای پیشرو در صنعت بانکداری اسلامی است. این کشور با جمعیت مسلمان حدود ۱۹ میلیون نفر (با حدود ۶۳/۷ مسلمان) و دارا بودن حدود ۲۰۴ میلیارد دلار دارایی‌های منطبق بر شریعت و همچنین ۳۷ مؤسسه ارائه‌دهنده خدمات مالی اسلامی، سومین کشور دارای بیشترین دارایی‌های منطبق بر شریعت می‌باشد. در مالزی، مقررات اسلامی و قوانین بانکداری اسلامی به‌طور مجزا در کنار مقررات بانکداری ربوی حاکم هستند. همان‌طور که بیان شد، نخستین بانک اسلامی در اول ژوئیه ۱۹۸۳ به‌نام بانک

اسلامی مالزی برهاد (BIMB) فعالیت خود را آغاز نمود. این بانک، پس از یک دهه فعالیت، نهاد بانکی قابل اتکایی شد و حوزه فعالیت آن در سراسر کشور گسترش پیدا داد. در چهارم مارس ۱۹۹۳، بانک مرکزی این کشور، طرحی را با عنوان بانکداری بدون ربا به اجرا در آورد. بانک مرکزی مالزی در اول مه ۱۹۹۷ شورای مشورتی بانکداری اسلامی را به عنوان بالاترین نهاد نظارت بر بانکداری اسلامی تأسیس کرد.

۲-۱- تجهیز منابع

در زمینه تجهیز منابع، کلیه روش‌ها در بانکداری اسلامی مالزی بر مبنای شریعت و عقود مختلف اسلامی انجام می‌پذیرد. جدول شماره ۲، روش‌های تجهیز منابع مالی را در نظام بانکداری اسلامی مالزی نشان می‌دهد. در نظام بانکداری اسلامی، مالزی بانک‌ها در استفاده از منابع مالی برای اعطای تسهیلات متنوع به متقاضیان اختیار بیشتری دارند و بانک می‌تواند کلیه وجوه حاصل از عقود ودیعه (جاری و پس‌انداز) را به صلاحدید خود مورد توجه قرار دهد و تنها محدودیت آن‌ها، رعایت تأمین مالی با اصول شریعت اسلامی است.

جدول شماره ۲: روش‌های تجهیز منابع مالی را در نظام بانکداری اسلامی مالزی

ردیف	شرح
۱	حساب‌های منطبق بر عقد ودیعه که شامل حساب‌های جاری ^۱ و پس‌انداز ^۲ می‌باشند؛
۲	حساب‌های منطبق بر عقد مضاربه که به حساب‌های سرمایه‌گذاری مرسومند؛ ^۳
۳	گواهی بدهی قابل انتقال اسلامی ^۴ که براساس مفهوم فروش اقساطی می‌باشد؛
۴	ابزار سپرده قابل انتقال اسلامی ^۵ که براساس مفهوم مضاربه است؛

^۱ Curren Account

^۲ Saving Account

^۳ این حساب‌ها خود به دو دسته حساب‌های سرمایه‌گذاری عام (General Investment Account) و حساب‌های سرمایه‌گذاری خاص (Special Investment Account) تقسیم‌بندی می‌شوند. این حساب‌ها به صورت کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت بر مبنای عقد مضاربه افتتاح می‌شوند. تفاوت سرمایه‌گذاری عام و خاص در این است که در سپرده سرمایه‌گذاری خاص سپرده‌گذاران قادر هستند که سرمایه‌گذاری وجوه خود را در پروژه‌های معین یا بخش اقتصادی خاص سرمایه‌گذاری نمایند. نکته قابل توجه این است که در صورت بروز زیان تمام زیان متوجه سپرده‌گذار خواهد بود مگر زیان وارده به علت غفلت یا سوء مدیریت بانک باشد.

^۴ Negotiable Islamic Debt Certificate

^۵ Islamic Negotiable Instrument of Deposits

از سوی دیگر، عقد مضاربه به کار رفته در حساب‌های سرمایه‌گذاری معنای وسیع‌تری دارد و به مصارف بازرگانی و محدودیت زمانی کوتاه‌مدت محدود نمی‌گردد. لذا در ادامه این قسمت به معرفی ابزارهای مالی قابل انتقال بانکداری اسلامی در مالزی پرداخته می‌شود. بانک‌های تجاری و شرکت‌های مالی واجد شرایط با استفاده از این ابزارها از پس‌اندازهای عموم مردم بهره‌مند می‌گردند. این ابزارها به دو دسته گواهی بدهی قابل انتقال اسلامی براساس مفهوم اسلامی بیع به ثمن عاجل^۱ (فروش اقساطی) و ابزارهای قابل انتقال اسلامی سپرده‌ها براساس مفهوم مضاربه تقسیم می‌شوند. هر دوی این ابزارها توسط شورای مشورتی شریعت^۲ (SAC) و بانک مرکزی مالزی (نگارا بانک)^۳ مورد تأیید و حمایت قرار گرفته است.

۲-۲- تخصیص منابع

ابزارهای تأمین مالی و مفاهیم موجود در نظام بانکداری اسلامی مالزی، با آنچه که در عقود اسلامی در ایران به کار می‌رود، با اندکی مسامحه مطابقت می‌نماید. (جداول ۲ و ۳) مفاهیمی چون فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، اجاره، قرض الحسنه، سلم (سلف)، کفالت (ضمان)، رهن، وکالت، حواله و هبه مطابق مفاهیم موجود در نظام بانکداری اسلامی ایران است. بررسی عملکرد بانکداری اسلامی در مالزی نشان می‌دهد حجم فعالیت‌های در قالب عقد مضاربه، بسیار کم است و مؤید این حقیقت است که شیوه تأمین مالی مضاربه هنوز در جایگاه واقعی خود قرار ندارد. فروش اقساطی به علت ریسک کمتر، آسانی عمل و آشنایی بیشتر کارکنان حدود ۳۲ درصد (بیشترین قرارداد) از مجموع تسهیلات اعطایی در بانکداری اسلامی را به خود اختصاص داده است (محرابی ۱۳۹۱-ج).

¹ Bai, Bithaman Ajil

² Shariah Advisory Council

³ Bank Negara Malaysia

جدول شماره ۳: ابزارهای عمده تخصیص منابع در کشور مالزی

ردیف	وضعیت	نوع قرارداد	شرح
۱		مضاربه ^۱	مؤسسه مالی یا مشتری، هر کدام می‌توانند سپرده‌گذار و یا کارآفرین باشند. زیان صرفاً به سپرده‌گذار وارد می‌شود. سود براساس توافق و نسبت تعیین شده توزیع می‌گردد. برخلاف ایران، کارآفرین می‌تواند سرمایه را در بخش بازرگانی و یا صنعت هزینه کند و تأکید روی پروژه خاصی وجود ندارد.
۲		بیع دین ^۲	به آن دسته از منابع مالی گفته می‌شود که از طریق خرید و فروش اوراق بهادار منطبق با شریعت تأمین می‌گردد. یک ابزار کوتاه‌مدت است.
۳		مرابحه کالای عمومی ^۳	برای کالاهای عمومی استفاده می‌شود، مشابه عقد مضاربه در ایران است. درخصوص کالاهای طلا، نقره، گندم، خرما و جو استفاده نمی‌شود. بیش از سایر عقود در معرض انحراف از مسیر می‌باشد (در سایر بخش‌ها استفاده شود، صوری بودن معامله، خرید و فروش قبل از تسلیم کالا و...)
۴	در بخش تسهیلات خرد	ودیعه با ضمانت ^۴	به مفهوم واگذاری کالا و یا وجه به شخص دیگری است که در اصل مالک آن نیست و صرفاً از آن محافظت می‌کند. پرداخت تمام یا بخشی از سپرده توسط سپرده‌پذیر تضمین می‌شود. (به‌محض درخواست) سپرده‌گذار حقی از سود ندارد اما براساس اصول اسلامی وجهی تحت عنوان هبه از سوی سپرده‌پذیر به سپرده‌گذار اعطاء می‌شود.
۵		بیع عینه ^۵	مشتری به بانک اسلامی مراجعه می‌کند و یک جنس را از بانک به قسط قرضی می‌خرد. در قرارداد ایشان ذکر می‌شود که مشتری باید پول این جنس را در این مدت معین با اقساط معین پرداخت کند. زمانی که این قرارداد تعیین شد، بانک همان جنس را از مشتری به ارزش کمتری از آن قیمتی می‌خرد که به مشتری فروخته بود و پول خرید را یک‌جا به مشتری نقداً پرداخت می‌کند. در اینجا هم مشتری پول مورد نیاز خود را دریافت خواهد کرد و هم بانک بدون درگیری با سود و سودکاری به مشتری خود قرضه می‌دهد. بعضی علما درین نوع خدمات بانکداری اسلامی نیز اشکالاتی را اشاره کرده‌اند، ولی به هر صورت این یکی از موفق‌ترین انواع تعاملات و قراردادهای بانکداری اسلامی در سایر کشورهای جهان و بالخصوص مالزی است.
۶	در بخش تسهیلات خرد	مشارکت ^۶	با ترکیب سهم‌الشرکه طرفین صورت می‌گیرد، سود یا زیان به نسبت تعیین شده بین طرفین توزیع می‌شود. (برخلاف مضاربه که صرفاً متوجه سپرده‌گذار است)
۷		اجاره ^۷	نوعی قرارداد توافقی است. تأمین‌کننده می‌پذیرد محصول معینی را در بازه توافقی مثلاً ماهیانه به طرف مقابل تسلیم کند.

¹ Mudharabah² Bai'al-Dayn³ Murabaha public goods⁴ Wadiah Yad Dhamanah⁵ Bai'Inah⁶ Musyarakah⁷ Ijarah

ادامه جدول شماره ۳: ابزارهای عمده تخصیص منابع در کشور مالزی

ردیف	وضعیت	نوع قرارداد	شرح
۸		بیع به ثمن عاجل	در ایران، با کمی اغماض تحت عنوان فروش اقساطی استفاده می‌شود. بانک کالا را از فروشنده خریداری و با مبلغی بیشتر به یکجا به مشتری می‌فروشد. مشتری به صورت اقساطی هزینه کالا را به بانک پرداخت می‌کند، پیروان مذهب شافعی آن را صحیح، پیروان مذهب حنفی، مالکی و شیعه نادرست می‌شمارند.
۹		سرمایه‌گذاری در سهام	بر اساس قانون کنترل و نگهداری در مالزی، مؤسسه مالی می‌تواند سهام سایر مؤسسات را با وجود شروط معین خریداری کند.
۱۰		خرید اوراق سرمایه‌گذاری دولتی	این اوراق توسط وزارت دارایی انتشار می‌یابد. بانک مرکزی آن را به عنوان سپرده قانونی می‌پذیرد و به آنها سود تعلق می‌گیرد. بازده آن در فواصل یکساله است. در صورت عدم وجود متقاضی وام بهترین جایگزین است.
۱۱	در بخش سرمایه‌گذاری	تأمین مالی پروژه‌ها	طبق دو عقد مضاربه و مشارکت صورت می‌گیرد. در حالت مضاربه بانک سرمایه‌گذار است، اگر زبانی حاصل شود تمامی آن متوجه بانک است. در حالت مشارکت بانک و کارآفرین هر دو در تکمیل پروژه سهیم هستند. در سود و زیان به اندازه سرمایه شریک هستند.
۱۲		تملیک دارایی	تملیک دارایی‌ها و ارائه خدمات به نوع عقد مورد استفاده بستگی دارد: عقد فروش اقساطی: بانک پس از ارزیابی نیازهای مشتری هزینه واقعی دارایی را به همراه سود مدنظر بانک محاسبه کرده و به عنوان قیمت توافقی به وی اعلام می‌کند (مشتری می‌تواند یکجا و یا تدریجی بازپرداخت کند). عقد اجاره: بانک دارایی مورد تقاضای مشتری را خریداری کرده و در قبال آن در فواصل زمانی معین مبلغی را به عنوان اجاره دریافت می‌کند.
۱۳	بخش بازرگانی	تأمین مالی امور بازرگانی	اعتبارات اسنادی بر اساس عقد وکالت، اعتبار اسنادی بر اساس عقد مشارکت، اعتبار اسنادی بر پایه عقد مرابحه، ضمانت اسنادی بر اساس اصل کفالت، تأمین سرمایه در گردش بر پایه عقد مرابحه
۱۴		سایر خدمات اعتباری	خرید و فروش ارز، خدمات حواله، فروش چک های مسافرتی و ...
۱۵	سایر خدمات	خدمات الکترونیکی بر اساس عقود منطبق بر شریعت (بیع العینة ^۳ ، ودیعه ^۴ و قرض الحسنه ^۵) الحسنه ^۶)	صدور انواع کارت‌های اعتباری (مستر کارت طلایی ^۶ ، مستر کارت کلاسیک ^۷ و ...)

^۱ Bai, Bithaman Ajil

^۲ دلیل نادرستی از دیدگاه ایشان این است که بانک، کالا را قبل از پرداخت قیمت به فروشنده به مشتری می‌فروشد.

^۳ Bai Inah

^۴ Wadiah

^۵ Qardhul Hassan

^۶ Master Card Gold

^۷ Master card Classic

۲-۳- نحوه رسیدگی به مطالبات معوق در کشور مالزی

در خصوص چگونگی جبران خسارت به حکم قضایی قانون متداول به گونه‌ای است که با توجه به اختیارات حوزه قضایی، دادگاه قدرت دستور پرداخت مبلغی برای محکومان مالی را در اختیار دارد. میزان جریمه تأخیر تأدیه بر مبنای سازوکار جریمه و جبران خسارت است. جدول شماره ۴ دستورالعمل جریمه تأخیر تأدیه برای مؤسسات مالی اسلامی توسط بانک مرکزی مالزی را نمایش می‌دهد:

جدول شماره ۴: دستورالعمل جریمه تأخیر تأدیه برای مؤسسات مالی اسلامی توسط بانک مرکزی مالزی

سیاست‌گذاری	انواع جریمه تأخیر
بانک‌های اسلامی مجاز به دریافت مبلغی به‌عنوان جبران خسارت بر مبنای مقدار واقعی زیان محقق شده می‌باشند. با این حال، این میزان نباید سالانه بیش از یک درصد از موارد ذیل در نظر گرفته شود: اقساط معوق محصولات اسلامی مواجه با نکول طبق برنامه توافقی در پرداخت؛ مانده تصفیه نشده محصولات اسلامی در مواردی که نکول آن باعث لغو قرارداد و یا مراجعه قبل از سررسید گردد. در مواردی که دیرکرد در مطالبات ایجاد گردد، بانک‌های اسلامی تنها مجاز به گرفتن جبران خسارت با یک نرخ کاهنده بر مبنای نرخ معاملات شبانه ^۱ در بازار پولی بین بانکی اسلامی یا نرخ سپرده‌های سرمایه‌گذاری عام یکساله می‌باشد.	هزینه جبران خسارت
میزان جریمه براساس مابه‌التفاوت هزینه تأخیر در پرداخت (بیشترین نرخ متوسط مالی بانک‌ها در هنگام نکول) و میزان جبران خسارت تحمیل شده به بانک‌ها به‌دست می‌آید. مدیریت در توزیع و تقسیم جرایم به مؤسسه خیریه باید از طریق کمیته شریعت بانک‌های اسلامی انجام گیرد.	جریمه

۳- الگوی کسب و کار بانکداری اسلامی در کشور پاکستان

به لحاظ تاریخی روند رسمی اسلامی کردن نظام بانکی پاکستان، از سال ۱۹۷۷ آغاز شد. در این سال، وظیفه تهیه و تدوین قوانین منطبق با شریعت برای اقتصاد کشور، به شورای

¹ Over night

جهان‌بینی اسلامی پاکستان^۱ واگذار شد. بدین‌منظور، شورا گروهی از اقتصاددانان و خبرگان امور بانکی را موظف به انجام وظایفی کرد که از مهم‌ترین آنها، ارائه شیوه‌های ممکن برای حذف بهره (ربا) از اقتصاد پاکستان بود. اعضای هیأت یاد شده، گزارش خود را در سال ۱۹۸۰ به شورای جهان‌بینی اسلامی پاکستان ارائه کردند. شورا نیز پس از انجام اصلاحات و تعدیلات لازم، گزارش آماده شده را در همان سال به ریاست جمهوری پاکستان تسلیم کرد که پس از تأیید، برای اجرا ابلاغ شد. به این ترتیب، پس از اعلام دولت پاکستان مبنی بر ممنوعیت انجام معاملات ربوی در نظام مالی کشور، بانکداری متعارف براساس نرخ بهره ممنوع شد (شمع‌ریزی، ۱۳۷۰، ص ۱۴).

۳-۱- تجهیز منابع

ابزارهای مختلفی برای تجهیز منابع در پاکستان به‌کار می‌رود. در این ارتباط، حساب‌جاری براساس عقد قرض بدون بهره ارائه می‌شود و بانک مالک موقت سپرده‌ها می‌شود. (جدول شماره ۵) اما حساب پس‌انداز براساس عقد مضاربه ارائه می‌شود و بانک به دارندگان این حساب سود معمولی می‌پردازد. حساب پس‌انداز ویژه‌ای با عنوان حساب لیبیک^۲ ارائه می‌شود که حسابی بلندمدت بوده و دارنده آن علاوه بر اینکه از سود ماهانه برخوردار می‌شود، از خدمات مرتبط با فراهم کردن زمینه انجام سفر حج واجب یا عمره نیز بهره می‌برد که توسط بانک عرضه می‌شود. حساب‌های سرمایه‌گذاری نیز، از مهمترین منابع مالی محسوب می‌شود و در افق‌های زمانی مختلف و براساس عقد مضاربه ارائه می‌شود. در پاکستان، بانک مرکزی، دامنه سود بانک‌ها و مؤسسات اعتباری تخصصی را تعیین می‌کند که باید در عملیات وام‌دهی خود بر پایه روش‌های تأمین مالی در امور تجاری و سرمایه‌گذاری عمل نماید (علی حسن‌زاده، ۱۳۸۵).^۳

^۱ Islamic ideology Council of Pakistan

^۲ Account Labbaik

^۳ State Bank of Pakistan

جدول شماره ۵: تجهیز منابع در کشور پاکستان

ردیف	نوع حساب	شرح
۱	حساب جاری	براساس عقد قرض بدون بهره
۲	حساب پس انداز	براساس عقد مضاربه
۳	سپرده سرمایه گذاری	کارکرد آنها به سهام شبیه می باشد و با سپرده گذار به مثابه سهام دار برخورد می شود. سپرده گذار در سود بانک شریک است. بانک هیچ گونه تضمینی برای ارزش یا مبلغ اسمی سپرده در نظر نمی گیرد و نرخ بازده ثابتی برای آن در نظر نمی گیرد.
۴	سپرده معاملاتی	مربوط به معاملات می شود و کارکرد آن شبیه حساب دیداری است، به طوری که به آن سودی تعلق نمی گیرد اما مبلغ اسمی آن را تضمین می کند، این منابع توسط بانک برای سرمایه گذاری سودآور مورد استفاده قرار نمی گیرد. بانکها برای نگهداری این سپرده ها کارمزد دریافت می کنند.
۵	حساب لیبیک	حسابی بلندمدت بوده، دارنده آن علاوه بر اینکه از سود ماهانه برخوردار می شود، از خدمات مرتبط با فراهم کردن زمینه انجام سفر حج بهرمنند می شود.
۶	اوراق مضاربه ماهانه	کارکردی مشابه گواهی سپرده در بانکداری متعارف دارد. برای افق های زمانی کوتاه مدت مانند یک تا سه ماه به کار می رود.

۳-۲- روش های تخصیص منابع در کشور پاکستان

تأمین مالی و عملیات اعتباری در پاکستان به طور کلی براساس بخشنامه بانک مرکزی پاکستان، به سه دسته کلی تقسیم بندی می شود. (جدول شماره ۶). دسته اول به تأمین اعتبار از طریق وام بر می گردد؛ این دسته از وامها که به اشخاص مختلف تعلق می گیرد بدون بهره است و متناسب با هزینه عملیاتی بانک، از مشتری کارمزد دریافت می شود. طبق این روش، هزینه وامهای مشکوک الوصول یا وامهایی که به تأخیر افتاده است در محاسبه کارمزد منظور نمی شود. همچنین وامهای قرض الحسنه با توجه به دلایل خیرخواهانه، بدون بهره یا کارمزد، به نحوی به اشخاص پرداخت می شود که شخص در صورت توان، آن را بازپرداخت خواهد کرد. دسته دوم به تأمین اعتبار از طریق عملیات تجاری منتج می گردد؛ در این روش، این نکات رعایت می شود: خرید اجناس و فروش آن به مشتری با قیمتی بالاتر و با در نظر گرفتن مهلت بازپرداخت، خرید صورت حسابهای تجاری، خرید اموال مشتریان و انعقاد قرارداد برای فروش مجدد این اموال به وسیله خود مشتریان، اجاره، خرید اقساطی، پرداخت اعتبار برای عملیات ساختمانی در برابر دریافت کارمزد توسعه ساختمان می باشد و دسته سوم به تأمین اعتبار از

طریق سرمایه‌گذاری می‌پردازد؛ در این روش، از طریق مشارکت و تقسیم سود و زیان، خرید سهام، خرید اسناد مشارکتی و مضاربه و تسهیم اجاره، تأمین اعتبار صورت می‌پذیرد. (شمع‌ریزی، ۱۳۷۰) جدول شماره ۶ ابزارهای تخصیص منابع در کشور پاکستان.

جدول شماره ۶: ابزارهای تخصیص منابع در کشور پاکستان

ردیف	نوع ابزار	شرح
۱	اجاره به شرط تملیک	این ابزار برای دارایی‌های ثابت به کار می‌رود. می‌تواند کلاً و یا بخشی از آن توسط مؤسسه مالی تأمین شود و مؤسسه مالی محصولی را خریداری و آن را در ازای مدت معین و مبلغ معین به مشتری خود اجاره می‌دهد. برای دوره میان مدت و بلندمدت به کار می‌رود.
۲	مشارکت	در قرارداد مشارکت تأمین‌کنندگان منابع مالی بیش از یک نفر می‌باشند که ممکن است سهم هر یک متفاوت باشد. تفاوت آن با مشارکت در تعداد تأمین‌کنندگان منابع می‌باشد.
۳	فروش اقساطی	بیشتر در مواردی کاربرد دارد که مشکلات مربوط به تعیین سود وجود دارد. مؤسسه مالی کالا را خریداری کرده و به صورت اقساطی یا یکجا به مشتری واگذار می‌کند. نرخ توسط بانک مرکزی پاکستان تعیین می‌شود که دارای بازه‌ای خاص می‌باشد.
۴	گواهی مدت‌دار مشارکت (PTCS)	اسناد قابل انتقال شرکت‌ها می‌باشند که دارای سررسید حداکثر ۱۰ ساله می‌باشند. این قرارداد به نوعی توافق مالی تلقی می‌شود که در سود و زیان در دوره مشارکت انجام می‌شود. عملیات مربوط به قراردادهای مضاربه و گواهی مدت‌دار مشارکت عمدتاً توسط مؤسسات تخصصی انجام می‌شود. ^۱
۵	بیع متقابل	مؤسسه مالی کالا یا اوراق بهادار را براساس قیمت توافق شده از مشتری خریداری می‌کند؛ سپس به طور همزمان با مشتری وارد قرارداد دیگری می‌شود، به طوری که مشتری کالا یا اوراق بهادار را با قیمتی بالاتر از قیمت خریداری شده توسط بانک خریداری و وجه آن را در آینده به بانک پرداخت می‌کنند.
۶	مشارکت سهامی	این نوع مشارکت در واقع همان سرمایه‌گذاری در سرمایه سهامی است. تأمین مالی از طریق مشارکت سهامی در حقیقت شباهت زیادی با بازار سرمایه دارد. که در آن سهام توسط مردم بانک‌ها و حتی بانک مرکزی خریداری می‌شود.
۷	مضاربه	منابع از طریق مؤسسه در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. مؤسسه مالی صاحب طرح و تسهیلات گیرنده مدیر طرح خواهد بود. سود حاصل بین طرفین توزیع می‌شود. در مقابل زیان عدم تقارن وجود دارد به این صورت که زیان‌های مالی صرفاً به عهده مؤسسه مالی خواهد بود. وام گیرنده به اندازه هزینه فرصت از دست خواهد داد. در اینجا سرمایه انسانی برابر سرمایه مالی قرار دارد.
۸	خرید دین	بیشتر در خصوص پروات اسنادی صادراتی و یا وارداتی صورت می‌گیرد.
۹	مشارکت کاهنده ^۲	مؤسسه مالی و مشتری با سرمایه مشترک به اجرا یا خرید طرحی اقدام می‌کنند، در ضمن قرارداد توافق می‌کنند پس از اجرا یا خرید پروژه، یک طرف حق داشته باشد سهم شریک خود را به صورت یکجا یا تدریجی و طی اقساط معین خریداری کند. ممکن است وی بهای آن را از منافع همین طرح بپردازد، همان گونه که امکان پرداخت بها از مال دیگر وجود دارد.
۱۰	استصناع	معمولاً برای پروژه‌های بزرگ به منظور سفارش کار مورد استفاده قرار می‌گیرد.
۱۱	مراجعه	عمدتاً جایگزین تسهیلات فروش اقساطی گردیده است.

^۱ Participation Time Certificates

^۲ مؤسسه سرمایه‌گذاری بانک‌ها با مسئولیت محدود (The Bank Equity Ltd) و شرکت‌های سرمایه‌گذاری پاکستان صورت می‌گیرد.

^۳ Equity Participation

^۴ Declining Partnership

۳-۳- نحوه رسیدگی به مطالبات معوق در کشور پاکستان

در قوانین کشور پاکستان، حاکم شرع (حوزه‌های قضایی) مجاز به دریافت جریمه تأخیر بر مبنای تعزیر مالی است و با توجه به اهمیت موضوع، کلیه اعضای شریعت از قبیل انجمن فقه اسلامی کشورهای عضو کنفرانس اسلامی (OIC) و شعبه‌های استینافی از دیوان عالی کشور در ارتباط با مشکل تأخیر تأدیه، مقرراتی را با عنوان ماده (بند) جریمه در موافقت‌نامه‌های قراردادی خود وارد کرده‌اند. بر این اساس، به‌طور خودکار جریمه تأخیر در بانک‌ها تعیین و بر متخلفان بانکی تحمیل می‌شود و با توجه به اینکه این جرایم دریافتی (وجه التزام) برای مصارف خیریه مورد استفاده قرار می‌گیرد، بنابراین بانک‌ها، صندوق‌هایی را به این منظور نگهداری می‌کنند. در کشور پاکستان، بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی برای جبران خسارت ناشی از عدم انجام تعهدات مشتریان، مجاز هستند مبالغی را براساس زیان واقعی مالی خود در مواقع نکول از مشتریان دریافت کنند. دادگاه (حوزه‌های قضایی) می‌تواند بخشی از جریمه را به‌عنوان خسارت عدم انجام تعهد برای بانک‌ها تخصیص دهد یا اینکه مبلغی معقول برای جبران خسارت تعیین کند. در این حالت باید توجه داشت زیان واقعی مالی ایجاد شده نباید براساس زیان ناشی از هزینه فرصت متعارف در نظر گرفته شود، بلکه این میزان از طریق مستندات ارائه شده به دادگاه توسط خود نظام بانکی تعیین خواهد شد.

۴- الگوی کسب و کار بانکداری اسلامی در کشور اردن

قانون بانک اسلامی اردن بعد از تصویب در تاریخ ۱۸ ربیع‌الثانی ۱۴۰۶ قمری (۱۹۸۵ میلادی) در روزنامه رسمی اردن منتشر گردیده و از آن تاریخ در بانک اسلامی اردن به اجرا گذاشته شد. ماده ۲ این قانون بعد از بیان سه نکته اساسی، به توضیح شیوه‌های تجهیز و تخصیص منابع می‌پردازد. نکته اول: معاملات بانک اسلامی اردن براساس آرای فقهی مذهب خاصی نیست بلکه سعی شده منطبق با تمام مذاهب اسلامی باشد. نکته دوم: ربا به هر دو نوع آن، یعنی ربا در دیون (ربای قرضی) و ربا در بیع (ربای معاملی)، حرام و ممنوع است. نکته سوم: هر معامله‌ای قابل استفاده خواهد بود که از جهت شرعی مجاز و متناسب با معاللات بانکی باشد (موسویان، ۱۳۹۳). طراحی سپرده‌های سرمایه‌گذاری و اوراق مضاربه براساس مشارکت

در سود و زیان، به‌کارگیری عقود در مقتضای اصلی آن، عدم تحمیل شرایط یک طرفه به متقاضیان تسهیلات، گنجاندن مشاور و کمیته مشورتی شرعی مستقل برای نظارت بر قوانین و مقررات، امتناع از اخذ تسهیلات ربوی از بانک مرکزی اردن، اهتمام به اهداف اجتماعی و مانند آن گوشه‌هایی از این حقیقت را نمایان می‌سازد.

۴-۱- تجهیز منابع

صاحبان وجوه می‌توانند وجوه خود را براساس یکی از سپرده‌های زیر در بانک اسلامی اردن سپرده‌گذاری کنند (جدول شماره ۷):

جدول شماره ۷: تجهیز منابع در کشور اردن

شرح	زیرمجموع سپرده	نوع سپرده	ردیف
این حساب برای افرادی است که می‌خواهند بدون هیچ محدودیتی به حساب خود پول واریز کرده و از آن برداشت کنند. این حساب به صاحبان آن اجازه می‌دهد از طریق چک و دیگر وسایل برداشت در حد موجودی خود از حساب برداشت کنند.	الف. حساب جاری	سپرده دیداری ^۱	۱
این حساب مانند حساب‌جاری به صاحب حساب اجازه می‌دهد بدون هیچ قید و شرطی به حساب خود پول واریز کرده یا از آن برداشت کند. تفاوت این حساب با حساب‌جاری در آن است که صاحب حساب برای برداشت نمی‌تواند از چک استفاده کند و باید خود یا وکیل قانونی وی در بانک حضور یابد.	ب. حساب دیداری غیرجاری		
توضیحات: ویژگی‌های سپرده دیداری، سپرده‌های دیداری ضوابط خاصی دارند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: * به سپرده‌های دیداری سودی تعلق نمی‌گیرد، همان‌گونه که بانک، تعهدی در قبال ضرر احتمالی ندارد؛ * بانک می‌تواند در قبال خدمات خود به صاحبان سپرده‌های دیداری کارمزد دریافت نماید.			

^۱ سپرده دیداری، سپرده‌ای است که صاحب آن وجوه خود را به بانک می‌سپارد و به آن اختیار می‌دهد که در آن وجوه تصرف کند، بر این اساس که اولاً: همه سود و زیان‌ها مربوط به بانک است، ثانیاً: صاحب سپرده می‌تواند بدون هیچ شرطی به حسابش پول واریز کرده و از آن برداشت کند. این سپرده به دو نوع سپرده جاری و سپرده‌های دیداری غیرجاری تقسیم می‌شود.

ادامه جدول شماره ۷: تجهیز منابع در کشور اردن

ردیف	نوع سپرده	زیرمجموع سپرده	شرح
۲	سپرده سرمایه‌گذاری عام ^۱	الف. حساب پس‌انداز	هدف از این حساب، ترغیب سپرده‌گذاران کوچک به مشارکت در عملیات سرمایه‌گذاری بانک است. این سپرده به صاحبان خود اجازه می‌دهد با رعایت ضوابط حساب پس‌انداز، در بانک پس‌انداز کرده و در عین حال سود ببرند. برداشت از این حساب توسط خود صاحب حساب بوده و به‌وسیله چک قابل برداشت نیست؛ صاحب حساب می‌تواند هر روز بدون اعلان قبلی مبلغی را برداشت کند و برای برداشت بیشتر نیاز به اعلان قبلی- حداقل ده روز - است؛ دارای حداقل و حداکثر مانده حساب است. محاسبه سود تنها برای موجودی‌ای است که دست کم یک ماه کامل بماند.
		ب. حساب اعلان	ویژگی اصلی این حساب در این است که برداشت از آن با اعلان و اطلاع قبلی است. البته ضوابط داخلی مختصری نیز دارد. بانک، حداکثر حساب اعلان را اطلاع می‌دهد و موجودی بیش از آن، سپرده عادی خواهد بود. نسبت تقسیم سود برای سپرده اعلان ۷۰ درصد سود سالانه بانک از بابت این حساب خواهد بود.
		ج. حساب مدت‌دار	حداقل مدت برای این حساب، یک سال مالی است؛ صاحب حساب نمی‌تواند تا پایان سال مالی و اعلان سود، از حساب خود برداشت کند و اگر با موافقت بانک بخشی از موجودی را بردارد، آن بخش در محاسبه سود دخالت داده نمی‌شود؛ حداکثر حساب مدت‌دار را بانک اعلان می‌کند. نسبت تقسیم سود برای سپرده مدت‌دار ۹۰ درصد است.
۳	سپرده سرمایه‌گذاری خاص	صاحبان این سپرده، وجوه نقدی خود را به بانک می‌سپارند تا بانک از طرف آن‌ها در طرح‌های معین یا اهداف خاص سرمایه‌گذاری کند. - بر این اساس که بخشی از سود حاصله اختصاص به بانک دارد و اگر بدون افراط و تفریط ضرر پیش‌آید متوجه بانک نخواهد بود.	
۴	اوراق مضاربه ^۲	این اوراق که متحدالشکل بوده و ارزش اسمی مشخصی دارند به اسم کسانی صادر می‌شود که پذیره‌نویسی کرده‌اند دارنده اوراق طبق ضوابط اوراق مضاربه در سود سالانه بانک سهیم خواهد بود. این اوراق گاهی برای طرح‌های خاص منتشر می‌شود.	

^۱ صاحب این سپرده، وجوه نقدی خود را به‌عنوان مشارکت به بانک می‌سپارد تا بانک براساس برنامه منظم و مستمر در تأمین مالی و سرمایه‌گذاری طرح‌های متعدد استفاده کند، بر این اساس که بانک (طبق ضوابط داخلی سپرده) نسبتی (سهمی) از سود سالانه را که به‌دست می‌آورد به سپرده‌گذار بپردازد که به سه دسته تقسیم می‌شود.

^۲ این اوراق به دو دسته عام و خاص تقسیم بندی می‌شود و دارای ضوابطی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از:

✓ بانک تنها براساس تصمیم شورای اداری می‌تواند اوراق مضاربه عام یا خاص منتشر کند؛

✓ اوراق مضاربه عام با سررسیدهای مشخص و حداکثر ده ساله منتشر می‌شود؛

✓ اوراق مضاربه خاص مرتبط با طرح یا هدف خاصی منتشر شده و براساس پیشرفت آن تصفیه حساب می‌شود.

۴-۲- تخصیص منابع

بانک اسلامی اردن، با روش‌های زیر فعالیت‌های اقتصادی نموده و متقاضیان وجوه را تأمین مالی می‌کند (جدول شماره ۸):

جدول شماره ۸: ابزارهای تخصیص منابع در کشور اردن

ردیف	نوع عقد	شرح
۱	مضاربه	بانک، کل یا بخشی از سرمایه نقدی مورد نیاز فعالیت اقتصادی مشخص را تأمین می‌کند، در این قرارداد کیفیت تقسیم سود بین بانک و مشتری طبق قرارداد خواهد بود، اما کیفیت تقسیم ضرر احتمالی براساس نسبت سرمایه طرفین می‌باشد؛ کیفیت حسابرسی و محاسبه سود و زیان نسبت به کالاهای فروخته شده و شکل تصفیه حساب طبق قرارداد خواهد بود؛ حداکثر مدت تأمین مالی از طریق مضاربه را شورای اداری بانک تعیین می‌کند؛ سهم تأمین مالی از طریق مضاربه نسبت به کل روش‌های تأمین مالی را شورای اداری بانک تعیین می‌کند.
۲	مشارکت کاهنده	بانک، کل یا بخشی از سرمایه نقدی مورد نیاز فعالیت اقتصادی مشخص را تأمین مالی می‌کند که انتظار سود از آن می‌رود بر این اساس که صاحب بنگاه اقتصادی طرف قرارداد هر ساله متناسب با درآمد بنگاه بخشی از سرمایه بانک را همراه با سود آن به بانک برگرداند و مابقی آن را نیز محافظت کند تا کل سرمایه به بانک برگردد. ضوابط این روش عبارت است از: سهم تأمین مالی از طریق مشارکت کاهنده نسبت به کل روش‌های تأمین مالی را شورای اداری بانک تعیین می‌کند؛ حسابرسی پروژه‌ای که از این طریق تأمین مالی می‌شود متناسب با درآمد و سالانه خواهد بود؛ طرف قرارداد می‌تواند بعد از پرداخت ۵۰ درصد سرمایه بانک، تقاضای تصفیه حساب کند.
۳	بیع مرابحه	بانک براساس تقاضا و تعهد مشتری با پرداخت کل یا بخشی از قیمت، کالاهای مورد نیاز مشتری را خریداری کرده و برحسب نرخ سودی که قبلاً با او به توافق رسیده است به او می‌فروشد. عملیات مرابحه براساس ضوابط زیر خواهد بود: - مدت تصفیه حساب نباید از حد تعیین شده توسط شورای اداری بانک بیش‌تر باشد؛ - کالای مورد نظر (برای خرید) نباید از کالاهایی باشد که به سرعت فاسد می‌شود؛ - مشتری باید ضمانات لازم برای تصفیه حساب در سررسیدهای مقرر را بپردازد؛ - سهم تأمین مالی براساس مرابحه نسبت به کل روش‌های تأمین مالی را شورای اداری بانک تعیین می‌کند.
۴	قرض الحسنه	بانک اسلامی اردن، علاوه بر روش‌های سه‌گانه مذکور، در راستای ارائه خدمات اجتماعی برای تأمین نیازهای مصرفی و تولیدی، وجوهی را به‌عنوان قرض‌الحسنه در اختیار نیازمندان قرار می‌دهد.

۴-۳- وصول مطالبات

در نظام بانکداری کشور اردن از مشاور شرعی در هنگام به تعویق افتادن تسهیلات استفاده می‌نمایند که قانون جایگاه مشاور شرعی بانک را تعیین می‌کند. مطابق ماده ۲۷ شورای اداری، بانک از میان اهل علم و متخصصین مسایل فقهی، فردی را به‌عنوان مشاور شرعی انتخاب می‌کند که در موارد زیر، نظر او اجرا می‌شود:

- ۱- اعلام نظر پیرامون لوایح و آیین‌نامه‌های اجرایی که بانک در معاملات خود با دیگران به کار می‌گیرد و دامنه خسارات وارده؛
- ۲- بررسی موارد ضرر سرمایه‌گذاری و تعیین مواردی که از نظر شرع، تحمل ضرر به‌عهده بانک است.

۵- الگوی کسب و کار بانکداری اسلامی در کشور بحرین

این کشور به‌دلیل برخورداری از تراکم بالای نهادهای مالی اسلامی در خاورمیانه به‌عنوان یکی از فعالان جهانی در حوزه تأمین مالی اسلامی شناخته شده است. سیستم بانکی بحرین دوگانه می‌باشد به‌عبارتی، هم دارای بانکداری متعارف و هم دارای بانکداری اسلامی می‌باشد. براساس رتبه‌بندی کشورها بر مبنای بیشترین دارایی‌های منطبق بر شریعت بحرین با دارایی حدود ۵۷ میلیارد دلار در رتبه هفتم قرار دارد. سه ویژگی اصلی، بانکداری اسلامی در بحرین را از بانکداری متعارف متمایز می‌کند.

- ۱- عدم اخذ بهره در بانکداری اسلامی
- ۲- وجود حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود و نامحدود
- ۳- وجود شورای نظارتی برای ارائه خدمات مشاوره‌ای مبنی بر شرعی بودن آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها و ...

بانکداری اسلامی در کشور بحرین مبتنی بر سه نوع بانکداری شعبه‌ای، بانکداری خصوصی و بانکداری شرکتی می‌باشد:

جدول شماره ۹: انواع بانکداری اسلامی در کشور بحرین

ردیف	نوع بانکداری	تشریح
۱	بانکداری شعبه‌ای	در این نوع بانکداری، خدمات بانکی مشتمل بر حساب جاری، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری می‌باشد. در این نوع بانک‌ها، خدمات بانکی برای خرید کالا براساس عقد مباحه و خدمات مالی برای خرید مسکن و خودرو طبق عقد اجاره صورت می‌گیرد.
۲	بانکداری خصوصی	ساختار آن مشابه ساختار بانک‌های اسلامی می‌باشد
۳	بانکداری شرکتی	این نوع بانک‌ها طبق عقد مباحه، مشارکت، استصناع و اجاره به ارائه اعتبارنامه و ضمانت‌نامه می‌پردازد.

۵-۱- تجهیز منابع

بانک‌های اسلامی در بحرین از طریق حساب‌های سرمایه‌گذاری (IAH)^۱، حساب‌های پس‌انداز و حساب‌های جاری به تجهیز منابع خود می‌پردازند (جدول شماره ۱۰). این بانک‌ها حساب‌های سرمایه‌گذاری خود را به دو گروه حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود و حساب‌های سرمایه‌گذاری نامحدود تقسیم‌بندی می‌نمایند. در این بانک‌ها، منظور از محدودیت صرفاً محدودیت زمانی نیست، بلکه حقی است که مشتری در تعیین چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری سپرده‌های خود توسط بانک دارد و به عبارت دیگر، حساب سرمایه‌گذاری نامحدود به گونه‌ای است که بانک محدودیتی از طرف دارنده حساب برای انتخاب نوع و مکان و چگونگی سرمایه‌گذاری ندارد. حال آن‌که در سرمایه‌گذاری محدود این دارنده حساب است که برای بانک شرطی چون نوع و مکان و چگونگی سرمایه‌گذاری تعیین می‌کند. در واقع بانک، در اینجا، به عنوان عامل یا مضارب ایفای نقش می‌نماید. بانک حساب‌های به صورت سرمایه‌گذاری نامحدود را به طور کامل منطبق با شریعت به کار می‌برد و حساب‌های محدود را به گونه‌ای سرمایه‌گذاری می‌کند که هیچ مغایرتی با قواعد اسلام نداشته باشد. (میسمی، ۱۳۹۴)

^۱ Investment Account Holders (IAH)

۵-۲- تخصیص منابع

جدول شماره ۱۰: تجهیز منابع در کشور بحرین

ردیف	نوع عقد	شرح
۱	بیع عاجل ^۱	به مؤسسه مالی این امکان را می‌دهد که کالاها را به واسطه بانک خریداری نمایند.
۲	مراجعه	از این عقد برای کالاهای سرمایه‌ای استفاده می‌شود که به پرداخت‌های مشتریان از طریق اعتبارات اسنادی صورت گرفته باشد.
۳	مشارکت	عمدتاً در بخش بازرگانی و واردات کالا کاربرد دارد. به این صورت که مشتری به منظور واردات کالا گشایش می‌کند و بانک از طریق اعتبار اسنادی الباقی وجه را تأمین می‌کند. پس از ورود کالا مشتری می‌تواند سهم خود را به بانک، یا بانک سهم خود را به مشتری و یا اینکه هر دو سهم خود را در بازار به فروش برسانند.
۴	استصناع	برای تأمین مالی پروژه‌های بزرگ کاربرد دارد، ابتدا پروژه‌ها از نظر اقتصادی، فنی و مالی بررسی، سپس پروژه‌ها رتبه‌بندی می‌شوند. دارایی‌ها تا زمان تسویه بدهی متعلق به مؤسسه مالی می‌باشد.
۵	اجاره	نوعی قرارداد تأمین مالی لیزینگ است. برای دوره کوتاه‌مدت استفاده می‌شود. برای کالاهایی استفاده می‌شود که تا زمان تسویه بدهی کالا در مالکیت مؤسسه مالی قرار می‌گیرد.
۶	تورق ^۲	نوعی از تأمین مالی است که مشتریان برای خرید کالا از آن استفاده می‌کنند. بازپرداخت آن ماهانه فصلی یا سالانه و یا یکجا صورت گیرد.
۷	اعتبارات اسنادی	برای حمایت از تجارت و برای صادرات و واردات از آن استفاده می‌شود.
۸	تأمین مالی ^۳ تمدیدی	برای تأمین مالی پروژه‌های کوتاه‌مدت که بازپرداخت آن می‌تواند کوتاه‌مدت یا بلندمدت باشد.
۹	تأمین مالی ^۴ قراردادی	برای تأمین مالی پروژه‌هایی که به صورت مشترک میان دولت‌های مختلف صورت می‌گیرد.
۱۰	صکوک	برای تأمین مالی پروژه‌های خصوصاً دولتی با استفاده از انواع عقود به کار می‌رود.

۵-۳- نحوه رسیدگی به مطالبات معوق بحرین

در کشور بحرین بانک‌ها و مؤسسات مالی می‌توانند بدهکار را وادار به صدقه دادن به مؤسسات خیریه کنند. بدین ترتیب که در عقود تأمین مالی شرط شود بدهکار در صورت دیرکرد در بازپرداخت بدهی، ملزم به صدقه دادن یا کمک کردن به مؤسسات خیریه معادل

¹ Bai-Al Ajel

² Tawarruq

³ Bridge Finance

⁴ Contract Finance

مبلغ یا نسبت مشخصی است. البته این کمک با هماهنگی هیأت نظارت شرعی در مؤسسه صورت خواهد پذیرفت. این بخشش‌های رایگان، اگر چه ممکن است منجر به جبران خسارت بانک یا مؤسسه مالی وام‌دهنده نشود اما به هر حال وسیله‌ای برای فشار آوردن بر بدهکاری است که در ادای دین خویش معامله کرده است؛ چرا که وی ملزم به پرداخت مبالغی اضافی می‌شود. به همین منظور در بانک بحرین، جریمه دیرکردی برابر ۱/۲۵ درصد مبلغ معوقه را از بدهکاران برای مصارف خیریه دریافت می‌کنند. در صورتی که شخص قبل از سررسید اقدام به تصفیه کامل کند، بانک‌ها به‌عنوان ابزار تشویقی، این مبلغ جریمه را به‌میزان کمتر از یک درصد برای نکول‌کنندگان در نظر می‌گیرند.

۶- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد بانکداری اسلامی در تمام کشورها در چارچوب دوگانه اجرایی می‌شود. علاوه بر این، در کشورهای مختلف اسلامی انواع شیوه‌ها برای تجهیز و تخصیص منابع مورد استفاده واقع می‌شود که هر چند با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند، اما مشابهت‌هایی نیز وجود دارد که نمی‌توان از آن غافل بود. اولاً، در اکثر بانک‌های اسلامی مورد بررسی جهت تجهیز سپرده‌های سودده از عقد مضاربه استفاده می‌شود. ثانیاً، در تخصیص منابع به‌طور عمده از عقود مبادله‌ای مانند مرابحه و اجاره به‌شرط تملیک استفاده می‌شود. ثالثاً، تمامی بانک‌های مورد بررسی دارای شورای فقهی هستند و تک‌تک محصولات آنها به تأیید این شورا می‌رسد. نهایتاً در تمام بانک‌های مورد بررسی منابع حاصل از جریمه تأخیر به‌عنوان سود بانک به حساب نمی‌آید و صرفاً به فعالیت‌های خیریه اختصاص می‌یابد (بنابراین بانک، هیچ نفعی از جریمه دیرکرد نمی‌برد). از سوی دیگر، یکی از آثار و پیامدهای فعالیت‌های تأمین مالی در بانک‌ها و مؤسسات مالی، پیدایش مطالبات معوق است؛ پدیده‌ای که از دغدغه‌های مهم بانک‌ها و مؤسسات مالی اعتباری است و تأثیرات منفی‌ای بر چرخه منابع و مصارف خواهد گذاشت. با این اوصاف، مسائلی چون عدم بازپرداخت بدهی (نکول) و جبران خسارات، از جمله مشکلاتی است که به‌طور بالقوه در هر دو نظام بانکداری اسلامی و متعارف اغلب کشورها مشاهده می‌شود. اما تفاوت عمده این دو نظام در این است که

بانک‌های اسلامی نمی‌توانند جریمه و خسارت ناشی از تأخیر تأدیه را از طریق ساز و کار بهره کسب کنند. زیرا دریافت و پرداخت ربا (بهره) در اسلام ممنوع و برخلاف اصول اخلاقی تأمین مالی اسلامی است. از این‌رو، با وجود اینکه بسیاری از کشورها و نهادهای مالی اسلامی با مشکل دیرکرد در پرداخت تعهدات و نکول مواجه هستند اما تا به امروز نتوانسته‌اند به یک راه‌حل مشترک برای رفع این مشکل دست یابند.

منابع و مأخذ

الف- منابع فارسی

- ۱- رضوی، مهدی (۱۳۹۳): *بانکداری اسلامی در ایران*، مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران.
- ۲- حاجیان، محمدرضا (۱۳۹۰): *موانع و مشکلات اجرای عقود مشارکتی در نظام بانکی کشور*، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
- ۳- شمع‌ریزی، سیدحمید (۱۳۷۰): *بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی پاکستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ته شعبانی، احمد و عبدالحسین جلالی (۱۳۹۰)، دلایل گسترش مطالبات معوق در نظام بانکی ایران و بیان راهکارهایی برای اصلاح آن. فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه‌ران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ۴- صالح‌آبادی، علی (۱۳۸۴): *بررسی اوراق قرضه اسلامی در مالزی از دیدگاه فقه امامیه*، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)، شماره ۲۵.
- ۵- محرابی، لیلا (۱۳۹۱- الف): *ساختار بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی: نمونه موردی کشور مالزی*، گزارش پژوهشی شماره ۶، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، قابل دستیابی در تارنمای: پژوهشکده پولی و بانکی.
- ۶- محرابی، لیلا (۱۳۹۳- ب): *رتبه‌بندی مؤسسات مالی اسلامی برتر در جهان ۲۰۱۴*، گزارش پژوهشی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، قابل دستیابی در تارنمای: پژوهشکده پولی و بانکی.

۷- محرابی، لیلا (۱۳۹۳-ج): *معرفی روش‌های تأمین مالی اسلامی در کشورهای مختلف*، گزارش پژوهشی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، قابل دستیابی در تارنمای: پژوهشکده پولی و بانکی.

۸- معصومی‌نیا، غلامعلی و شهیدی‌نسب، مصطفی (۱۳۹۱): *بررسی فقهی و اقتصادی ابزار تأمین مالی مشارکت کاهنده*، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۵.

۹- موسویان، سیدعباس و میسمی (۱۳۹۳): *نظارت شرعی بر بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی*، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

۱۰- میسمی، حسین (۱۳۹۴): *الگوهای مختلف اجرای بانکداری اسلامی*، مقایسه تجربه ایران با سایر کشورها، فصلنامه تازه اقتصاد، شماره ۱۴۴.

۱۱- نظرپور، محمدنقی و یوسفی، محمدرضا و سجادی، سیدمحسن (۱۳۹۱): *عقد تورق برای تأمین نقدینگی از منظر فقهای امامیه*، فصلنامه فقه اهل بیت، شماره ۶۹.

۱۲- نظرپور، محمدنقی، یوسفی، محمدرضا و سجادی، سیدمحسن (۱۳۸۹): *بررسی فقهی و کاربردی عقد ورق در بانکداری بدون ربا*، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۹، افشار محمدیان.

ب. منابع انگلیسی

- 1- Abdullah, S (2007): *The application of the AAOIFI accounting standards by the Islamic Banking sector in Saudi Arabia*, Durham: Durham University; Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/2594/>.
- 2- Ainley, M., (2005): *Islamic banking arrives in the UK*, The Banker, Vol.155, p. 47.

- 3- Butt, I., (2010): *Barriers to adoption of Islamic banking in Pakistan*, Journal of Islamic Marketing, Vol. 11.
- 4- Elzahi A., Rosly A. and Ibrahim, M., (2003): *The X-efficiency of the Sudanese Islamic banks*, IIUM, Journal of Economics and Management, Vol. 11, No.2.
- 5- Ezani Yaakub & Mohamed Azam Mohamed Adil and others, (2013): *Payment Charge in Islamic Bank*, the 5th International Conference on Financial Criminology (ICFC).
- 6- Ezry Fahmy Bin Eddy Yusof (2010): *A Holistic View of Legal Documentation from Shariah Perspective*.
- 7- Goud, B., (2009): *Islamic Finance in North America*, Dubai: Yasaar Media Publications.
- 8- Haddad Asem (2013): *Jordan Highlight 2013 on site Deloitte.com*.
- 9- Hassan, S., (2004): *Issues in the Regulation of Islamic Banking: The Case of Sudan*, Khartoum: Research and Studies Series of the Bank of Sudan.
- 10- HM Treasury, (2013): *The Development of Islamic Finance in the UK: The Government's Perspective*, London: HM Treasury.
- 11- <http://data.worldbank.org/indicator>
- 12- <https://bankscope2.bvdep.com>
- 13- Krishnan, T., (2008): *A qualitative study on Islamic banking in Malaysia: issues, prospects and challenges*, MBA Dissertation of the Faculty of Business and Accountancy, Malaya: University of Malaya.
- 14- Lynnzyp, B., (2009): *Islamic Finance in the United States: Product Development and Regulatory Adoption*, MA Thesis, Graduate School of Arts and Sciences, U.S: Georgetown University.

- 15- Onour, I. and Abdalla, A., (2011): ***Efficiency of Islamic banks in Sudan: a non-parametric approach***, Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, Vol. 7. No. 4.
- 16- Resolutions of Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia (2011): ***Islamic Banking and Takaful Department***, Central Bank of Malaysia.
- 17-Saleh, A. and Zeitun, R., (2006): ***Islamic Banking Performance in the Middle East: A Case Study of Jordan***, University of Wollongong: Economics Working Papers.
- 18- Sheikh, M., Taseen, U., Haider, S. and Naeem, M., (2011): ***Islamic Vs Conventional Banks in Pakistan: A case study of Bahawalpur***, BRM Research Article, Vol. 4.
- 19- The Banker Magazine, (2013): ***Novemebr issue***, New York: Bradford Rhodes Publication.
- 20- The Financial Stability and Payment System Report (2012): ***Central Bank of Malaysia***.
- 21- Wiegand, Michael (2005): ***A Growth Model for Islamic Banking***, Mckinsey's Dubai Office.
- 22- www.sbp.org.pk/ibd/faqs.asp
- 23- www.adcb.com
- 24- www.bankrefah.blogfa.com/post 15-.aspx
- 25- www.bbkonline.com/CustomerService/Feesandcharges
- 26- www.bnm.ir
- 27- www.donya-e-eqtasad.com/news/772644/

28- www.dubaifaqs.com/banks-in-dubai.php

29- www.financialislam.com/2/post/2010/7/payment-delays-and-defaults.html

30- www.hsbc.com.bh

31- www.iraneconomist.com

32- www.khabaronline.ir/detail/338622/Economy/financial-marke

33- www.mashreqbank.com/uae/en/personal/service-charges/index.aspx

34- www.meezanbank.com